

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС
ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ

МИРЗО УЛУГБЕК НОМИДАГИ ЎЗБЕКИСТОН МИЛЛИЙ
УНИВЕРСИТЕТИ

*“Замонавий ўзбек адабиётишунослигининг
янги ланиши тамойиллари” мавзuidaги
Республика илмий-назарий анжумани
материаллари*

Тошкент 2016

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ ВА ЎРТА
МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ
МИРЗО УЛУҒБЕК НОМИДАГИ ЎЗБЕКИСТОН МИЛЛИЙ
УНИВЕРСИТЕТИ**

**«Замонавий ўзбек
адабиётшунослигининг янги ланиш
тамойиллари» мавзуидаги
Республика илмий-назарий
анжумани материаллари**

**ТОШКЕНТ
2016 йил, 27–28 апрель**

МУНДАРИЖА

Биринчи бўлим. ҲОЗИРГИ АДАБИЙ ЖАРАЁН

<i>Норматов У.</i> Адиблар талқинида адабий жараён.....	7
<i>Шарипова Л.Ф.</i> Шеърятда дарё образи.....	13
<i>Ҳамдамов А.</i> Бадиий тил жозибаси.....	19
<i>Ҳамроқулов А.Ш.</i> Бадиий ҳақиқат ва эътиқод масаласи.....	22
<i>Усмонов О.</i> Миллий қадриятнинг гўзал тажассуми.....	25
<i>Расулова У.</i> Замонавий қиссаларда шахс фожеаси талқини.....	28
<i>Кенжаева П.У., Шамсиматова М.Б.</i> Луқмон бўрихон ижодига бир назар.....	31
<i>Мўминова С.А.</i> Маънавий бедорлик талқини.....	35
<i>Каримова Ш.Л.</i> Шеърятда «рамз тили».....	42
<i>Холдаров Д.Э.</i> Ижтимоий муаммолар талқини.....	46
<i>Шералиева М.</i> Киноя ва интертекстуаллик масаласи.....	48
<i>Яқубов М.</i> Жастин Мароқцининг «темур: ислом шамшири, дунё фотиҳи» тарихий романи ҳақида мулоҳазалар.....	52
<i>Ражабова Ф.</i> Қиссада услубий синкретизм.....	54
<i>Расулова С.</i> Тоҳир Малик қиссаларида «сиёсий маҳбуслар» қисматинининг ёритилиши.....	58
<i>Ҳамраев К.</i> Ҳикоя жанрида бадиий параллелизм.....	60
<i>Дабиллов П.А.</i> И.Юсупов шеърятда лирик қаҳрамон ва конфликт...66	
<i>Муҳиддинова Д.З.</i> «Бегоналашув» муаммосининг бадиий талқини.....	67
<i>Анданиязова Д.Р.</i> Бадиий матнда аллюзив номларнинг ўрни.....	71
<i>Акбарова М.М.</i> Тарихий ҳикояда образ талқини.....	75
<i>Қуронов С.</i> Лирик мушоҳада объектининг воқеликка кўчиши визуаллашувнинг бош омили сифатида.....	80
<i>Саидова Б.</i> Чорраҳадаги икки адиб.....	84
<i>Суванов З.Н.</i> «Отамдан қолган далалар»: роман ва киноталқин.....	87
<i>Шомуродова С.</i> Меҳр ҳақида китоб.....	92
<i>Азизов Н.Н.</i> Игнабарг шеърининг мазмун қатлами.....	95

Иккинчи бўлим

ЎЗБЕК АДАБИЁТИ ТАРИХИ ВА НАЗАРИЯСИ

<i>Жабборов Н.</i> Ўзбек матншунослигининг долзарб муаммолари.....	99
<i>Жўрақулов У.</i> «Ҳайрат ул-аброр» ва «Кутадғу билиг».....	105
<i>Олтинбек О.</i> Рауф Парфининг «Қирим хаёллари» туркуми.....	110
<i>Имомова Г.М.</i> Адабий-бадиий синтез ва унинг ўзига хослиги.....	120
<i>Пардаев Қ.</i> Муқимийнинг икки ҳажвияси матни тарихидан.....	126
<i>Амонов Ш.</i> Қайта нашр эҳтиёжи.....	130
<i>Маткаримова С.</i> Ўзбек мумтоз адабиётида анъанавийлик.....	137
<i>Раҳимова Б.Б.</i> Холислик намунаси.....	140
<i>Казакбаев С.</i> Дидактик адабиётнинг намуналари.....	144
<i>Болтаева Г.</i> «Хатинг андоқ сабзаким...».....	148

ТОҲИР МАЛИК ҚИССАЛАРИДА «СИЁСИЙ МАҲБУСЛАР» ҚИСМАТИНИНИНГ ЁРИТИЛИШИ

С. Расулова, ўқитувчи (ЎЗМУ)

Тоҳир Малик ижоди ўзбек адабиётига детектив, фантастика ва маърифий асарлари билан янги йўналишларни олиб кирди. У адабиётда ўзига хос мақомга эга ижодкорлардан. Унинг ўз мамлакати ва ўша мамлакатнинг ўз фуқаролари бор. Адибнинг ижодини ва у яратган характерларни ўрганиш ҳозирги замон адабиётининг муҳим масалаларини ойдинлаштириш имконини яратади. Ёзувчи қайси жанрда қалам тебратмасин, асарларида ўттизинчи, элтигинчи йилларнинг «сиёсий маҳбус»лари қисматини моҳирона ёритиб беришга интилади.

Ёзувчи Тоҳир Малик асарларини мутолаа қилар эканмиз, аксариятида қатағон қилинган инсонлар тақдири билан юзлашамиз. Жумладан, «Сўнги ўқ»да Жаҳонгир иккинчи марта ҳибсга олинганида «сиёсий маҳбус» сифатида қамалади, мазкур асардаги мулла Низомиддин, Амир Темур даври тарихи билан шуғулланган рус олими Сергей Комлев, Берлинда ўқиган талаба Толибжон, ёш шоир Исломхон, «Шайтанат» қиссасида Асадбекнинг отаси, «Девона»да ёш врач Дилмурод ва унинг қайнотаси профессор Раззоқов каби образлар орқали адиб қатағон қурбонларининг машъум тақдирларини ёритиб берган.

Қатағон даврида советлар «халқ душман»ларининг оилаларига, болаларига ҳам омонлик бермадилар. Бегона юртлардаги қамоқхоналарда жон берган, азоб чеккан, аёллар оз бўлмаган. «Сўнги ўқ» қиссасида ана шундай мазлумаларнинг аянчли қисматидадан бир лавҳа баён этилганки, «устиларига калта пахтали қора тўн, оёқларига кўпол ботинка кийган, сочлари олиб ташланган, қора рўмол ўраб олган, киртайган кўзлари маънос боқувчи турли ёшдаги аёллар»¹нинг совуқ ўлкадаги лагерда таҳқирланишларининг даҳшатли тасвири ўқувчини сергаклантиради.

Ўттизинчи, элтигинчи йиллардаги машъум қатағон сиёсати халқимиз бағрида шундай чуқур чандиқ қолдирдики, бу чандиқнинг оғриқлари ҳанузгача азоблаб келади. Тоҳир Маликнинг машҳур «Шайтанат» асарининг ўқ илдизи ана шу дардли оғриқларга бориб тақалади. Дадаси чана, онаси ука олиб келишини кутиб ўтирган

¹ Тоҳир Малик. Танланган асарларлар. 3-жилд. — Тошкент, 2005. — Б. 405.

Асадбекнинг отасини «халқ душмани» сифатида олиб кетишгач, хўрлик, алам тўлган мурғак юрагига шайтон уя қурди ва ўч олиш истагида ёнган бола келажакда шайтонсарой бунёдкорларидан бирига айланади. Асадбек кейинчалик отасини ҳибсга олган кишиларни топиб аёвсиз жазолайди, аммо бу унинг аламли юрагига малҳам бўла олмайди, қалби кемтиклигича қолаверади.

Тухмат ва ноҳақлик қурбонларининг аянчли қисмати Ватан ҳурлиги учун жон берган, аммо Ватан тупроғида ётиш насиб этмаган шаҳидлар руҳини шод этмоқ мақсадида ёзилган «Ов» қиссасида ва чимилдиқ кўрмай туриб Сталин замонининг қонсираган аёвсиз қиличидан ўлим топган жабрдийдалар хотирасига бағишланган «Эркин» ҳикоясида яна-да батафсил ёритилган. Қатағон йиллари суронидан фойдаланиб, амалини суистеъмол қилган терговчи Жавлон Жабборов шахсий адовати сабаб Эркиннинг отасини «халқ душмани» деб айблайди. Отанинг бевақт вафоти манфур терговчи Жавлоннинг юрагидаги адоватни сўндира олмагач, у 17 ёшли Эркинни ҳибсга олиб, маънавий ва жисмоний қийноқларга солиш орқали ҳузурланади. Зиёли инсоннинг фарзанди бўлган Эркин терговчининг саволларига дош беролмай, руҳий ва жисмоний азоблардан қийналиб, ўз томирини тишлаб узиб ташлайди. У жонидан кечиб бўлса-да, отасининг хотирасини пок сақлайди, руҳини эъзозлайди. Бегуноҳ Эркин ҳам қатағон даврининг қурбонларидан бирига айланади.

Маълумки, жамият иллатлари ташқаридан туриб холисона кузатилганда ёрқинроқ намоён бўлади. Тоҳир Маликнинг «Ов» қиссаси фантастик асар. Адиб фантастика орқали она еримизни ўзга сайёралик фазогирлар кўзи билан кузатиб, қатағон қурбонларининг аянчли тақдирини қаламга олади. Адабий жараёнда ўз ўрни ва услубига эга бўлган Тоҳир Малик диққатини миллий фантастика яратишга қаратди. «Фалак» қиссасида адиб фантастикани тарихга боғлаган эди. «Ов»да ҳам тарихга мурожаат килди, бироқ бу қиссада етук адибнинг тажриба ва маҳорати яққол акс этиб турибди. Қиссада ноҳақ ҳибсга олиниб, битта баракка қамалган тўрт инсон учрашади. Уларнинг барчаси сиёсий маҳбус, яъни «халқ душмани», аммо дунёқараши, фикрлари, эътиқоди бир-бирига асло ўхшамайди, ҳаттоки, бир-бирини рад этади. Булар Раҳматуллоҳ — Маккада туғилиб, улғайган, ота юртини кўришга келиб, аҳли мўъминга ваъз айтиб юрганида ҳибсга олинган чин мусулмон; Мирҳосил — ўз юртини ҳуррият нафасидан баҳраманд бўлишини истаган шоир йигит; қизил командир — Мадраса кўрган, Николай подшонинг

номини хутбага қўшиб ўқиш дуруст эмас, дегани учун мадрасадан қувилган, аччиқ устида бир умрга даҳрийга айланган, ҳақ сўзни айтиб қўйиб қамалган киши; шунингдек, Комиссар — болшевикларни кўролмайдиган, аммо кўпчиликнинг ёстиғини қуритиб, қарғишига қолишда улардан сира қолишмайдиган собиқ амалдор, қамоқхона бошлиғининг айғоқчиси ва сотқин. Қиссада зериккан пайтлари «халқ душманлари»ни айғоқчилар ёрдамида қамоқхонадан қочишга ундаб, қалбида умид учқуни билан ўрмон бўйлаб қочаётган маҳбусларни кўнгилхушлик учун овлашдек жирканч ўйинни ўйлаб топган қамоқхона Бошлиғи образи ҳам мавжудки, уни мавжуд сиёсий тузум оддий деҳқондан ашаддий каллакесарга айлантирган. Асарда Раҳматуллоҳ ва Мирҳосилнинг исмлари тилга олинган холос. Ёзувчи қаттиқ адашган, риёкорлик қилган, иймонини сотган, инсонийликдан йироқлашган қаҳрамонларга исм беришни лозим топмаган. У бундай иллатли кишилар образларини умумлаштириб, уларни исмсиз, яъни Бошлиқ, Ёрдамчи, Комиссар, Қизил Командир, Вакил деб атаган. Ва шу йўл билан ўзига хос, бир-бирини такрорламайдиган характерлар яратган.

Хулоса қилиб шуни айтиш мумкинки, Тоҳир Малик тоғаси ҳамда устози Мирзакалон Исмоилийнинг икки ўғити — «Ўзинг яхши билмаган нарсани ёзма», «Бошқалар юрган йўлдан юрма, ўз йўлингни топ»га ҳамиша амал қилади. Дарҳақиқат, Тоҳир Малик ўз йўли ва услубига эга ёзувчи. У ушбу асарлари орқали ижтимоий-адабий ҳаётда ўзининг муносиб ҳиссасини кўшган ижодкорлар ҳаётини бироз бўлса-да очиб беришга ҳаракат қилади. Тоҳир Маликка хос услуб — асарни Яратганга ҳамд айтиб, дуо билан бошлаш, Қуръонни Каримдан оятлар келтириш яна-да самимийликка сабаб бўлиб, ўқувчининг қалбан покланишига, воқеаларни юракдан ҳис қилишига ёрдам беради.

ҲИКОЯ ЖАНРИДА БАДИИЙ ПАРАЛЛЕЛИЗМ

К. Ҳамраев, КИХИ (ЎЗМУ)

XX асрнинг иккинчи ярмида ўзбек ҳикоячилиги чин маънода янгилааниш томон силжиди. Негаки, «Насрий жанрлардаги янгилааниш учқунларининг ҳикоядан бошланаётгани тасодиф эмас, чунки бу бадиий ижод психологиясидаги ўзгаришлар ва жанр табиати би-